

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola

Dr. Hollán Miklós*

**A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő
vagyon elkobzása
Egy jogágakon átívelő szankció jogállami
határai**

A doktori értekezés tézisei

Témavezető: Prof. Dr. Nagy Ferenc**

Szeged

2006

* Tudományos munkatárs (MTA Jogtudományi Intézete), adjunktus (KGRE-ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete). E-mail: hollanm@freemail.hu

** Egyetemi tanár, tanszékvezető (Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi- és Büntetőeljárásjogi Tanszék).

1. BEVEZETÉS

Tanulmányom *a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzását* elemzi a jogtudomány dogmatikai, jogösszehasonlító és jogtörténeti módszerét felhasználva. Célja nemcsak az, hogy feldolgozza a választott – a büntetőjog és a jogállamság határvidékein elhelyezkedő – jogintézmény lényegesebb kérdéseit, hanem hozzá kíván járulni a büntetőjog-tudomány olyan „örök kérdéseinek” tisztázásához is, mint a büntetőjogi szankciórendszer (és ezzel együtt a büntetőjog) fogalma, illetve a büntetőhatalom határai. Ennek érdekében feldolgozza a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzására vonatkozó nemzeti (hazai és külföldi), illetve nemzetközi joganyagot, beleértve a büntetőtörvények rendelkezéseit, az elkobzásról rendelkező közigazgatási jogszabályokat, a polgári törvénykönyvek jogalap nélküli gazdagodásra (illetve állam javára marasztalásra) vonatkozó szabályait, valamint az ezekhez a normákhoz kapcsolódó előkészítő anyagokat, felsőbbbírószági iránymutatásokat és közzétett bírószági döntéseket. A kutatás alapján a következő fontosabb *megállapításokat* tettem, illetve az alábbi *javaslatokat* fogalmaztam meg.

2. JOGPOLITIKAI KÉRDÉSEK

Az a célkitűzés, hogy a jogrendszernek képesnek kell lennie a bűncselekménnyel kapcsolatos vagyontárgyak hatékony elvonására, az 1980-as évek második felétől kezdődően *egyre nagyobb szerepet kap a nemzeti és a nemzetközi kriminálpolitikai törekvések között*. Ez tükröződik egyrészt abban, hogy hány nemzetközi vagy hazai büntetőpolitikai dokumentum szól kifejezetten, vagy tesz említést a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonásának szükségességéről. A kérdés kiemelkedő fontosságának másik mércéje az, hogy mind mennyiségileg, mint gyakoriságában – az utóbbi időszak jogalkotási

dömpingjéhez képest is – egyenesen döbbenetes azon (módosító) jogszabályok száma, amelyek a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonására irányuló szabályozást érintik.

A bűncselekményből eredő vagyon elvonása nemcsak jogpolitikai követelmény, hanem a jogalkotó számára is eszköz további célkitűzések megvalósításához. A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonása kétségtelenül *preventíven* hat a vagyonszerzési célú bűncselekmények elkövetésére, méghozzá mind az általános, mind a különös megelőzés (azaz a speciális, illetve a generális prevenció) értelmében, ez utóbbin belül pedig egyaránt célja a potenciális normasértők elrettentése, illetve a joghűség megerősítése. A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonásának mindenképpen van *helyreállító* (*restoratív*) jellege is, amelyet azonban többféle absztrakciós szinten lehet vizsgálni, hiszen nemcsak a vagyont eredményező bűncselekmények különböznek jelentősen abban a vonatkozásban, hogy van-e konkrét sértettjük (illetve annak vagyoni sérelméből ered-e az elkövető haszna), hanem az elvont vagyon is számtalan célra fordítható. Ezzel szemben az, hogy a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonásának van-e *megtorló* (*represszív*) jellege, csupán az arra vonatkozó szabályozás mikénti kialakításától függ. Ebben a vonatkozásban döntő kérdés az, hogy az elkobzás csak a büntetőjog-ellenes cselekmény hasznára, vagy az elkövető befektetéseit is tartalmazó bevételére terjed-e ki.

3. FOGALMI ALAPOK

Tanulmányom tárgya – a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzása – az elkobzás egyik esetköre. Meghatározásom szerint az *elkobzás* olyan jogintézmény, amely alapján valakit igazságszolgáltatási vagy közigazgatási

szerv egyedi határozatával úgy fosztanak meg véglegesen egy dolog tulajdonától (illetve más vagyoni jogától, annak megfelelő összegtől), hogy a tulajdonjog (a vagyoni jog, illetve a megfelelő pénzösszeg) az államra – annak közjogi minőségében – átszáll. E (tudományos) fogalomba nemcsak az elkobzás elnevezést viselő jogintézmények tartoznak, hanem a német büntetőjogból az elvonás (*Verfall*), az angol jogból a nem büntetőjogi megtérítési határozat (*civil recovery order*), de a hazai polgári jogban az állam javára marasztalás is.

Ezen belül tanulmányom tárgya azok közé az elkobzások közé tartozik, amelyek *büntetőjog-ellenes cselekmény elkövetését feltételezik*. Ezeket meg kell különböztetni az olyan normáktól, amelyek alapján bizonyos vagyontárgyaktól való megfosztásra büntetőjog-ellenes cselekmény elkövetésére (annak veszélyére) tekintet nélkül lehetőség van (ilyen pl. növényvédelmi törvény alapján alkalmazható jogintézmény vagy az állam javára marasztalás). A büntetőjog-ellenes cselekményhez kapcsolódó és attól függetlenül alkalmazható elkobzást szabályozó normák ugyanazon dologra (jogra, vagy az értékének megfelelő összegre) együttesen nem alkalmazhatók, a két normacsoport közül – *lex specialisként* – az előbbiek élveznek elsőbbséget.

Tanulmányom ezen belül is az elkobzási normák egy még szűkebb csoportjára szorítkozik, nevezetesen azokra, amelyek *a büntetőjog-ellenes cselekménnyel kapcsolatos vagyontárgyak elkobzását* jelentik. Ezekről az elkobzásokról meg kell különböztetni azokat a jogállami szempontból igen aggályos változatokat, amelyek a bűncselekmény elkövetőjének teljes vagyonára vagy annak egy számszerűsíthető részére (illetve ezek ellenértékére) terjednek ki. Az ilyen teljes (vagy részarányos) vagyonelkobzás szabályozása attól sem minősül a büntetőjog-ellenes cselekménnyel kapcsolatos tárgyakra vonatkozó elkobzásnak, ha bizonyos esetekben kiterjed(het) a bűncselekmény bevételeire. Sőt még akkor sem, ha kodifikációjának (legalább egyik) jogpolitikai célja, illetve

a szankció mértékének meghatározásánál figyelembe vehető (veendő) *egyik* körülménye a bűncselekményekből eredő vagyon hatékony elvonása volt. A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyontárgyak elkobzásának ugyanis csak olyan jogintézmény tekinthető, amelynek mértékét kizárólagosan a büntetőjog-ellenes cselekményből származó vagyon határolja be.

A nemzeti jogok egy része (így pl. a francia, svájci vagy a finn jog) a bűncselekménnyel kapcsolatos dolgok elvonásának minden esetkörét elkobzás elnevezéssel illeti. Más országokban (Németország, Anglia, Ausztria és hazánk) az elkobzás mellett a bűncselekménnyel kapcsolatos dolgok elvonásának különféle eseteire nem az elkobzás kifejezést, hanem más terminológiát használnak.

A hazai büntetőjog vonatkozásában különösen problematikus, hogy a Btk. a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzására pont egy olyan kifejezést („vagyonelkobzás”) alkalmaz 1999. március 1. napja óta, amely egy más jellegű – jogállami szempontból kifejezetten aggályos – (az elkövető teljes vagyonára kiterjedő) szankció megjelöléseként az elmúlt években diszkreditálódott.

A következő Btk. módosítás vagy az új kódex megalkotása során mindenképpen fel kellene hagyni a vagyonelkobzás terminológia használatával. A bűncselekményből eredő vagyon elkobzását – a vagyonelkobzás más esetköreihez hasonlóan – be kellene olvasztani az elkobzás szabályozásába. Ezzel mindenképpen elkerülhetők lennének azok a felesleges ismétlések és párhuzamosságok, amelyek az elkobzás és a vagyonelkobzás hatályos szabályozásában okkal kritizálhatók.

A nemzeti jogokban meglévő elnevezések – az előbbieken vázolt – különbsége a *nemzetközi jogharmonizáció* során ahhoz vezetett, hogy bizonyos instrumentumok megalkotásakor szükségesnek tartották a *terminológiai kérdések*

kifejezett rendezését. Ez azonban megítélésem szerint nem változtat a nemzetközi jog azon általános elvén (sőt meg is erősíti azt), hogy az egyezménynek implementációját szolgáló belső jognak nem szó szerint, hanem tartalmában kell megfelelnie a jogharmonizációs instrumentumokból eredő kötelezettségeknek.

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon (azaz szóhasználatunkban a bevétel) elkobzását *meg kell különböztetni a büntetőjog-ellenes cselekménnyel kapcsolatos tárgyak elkobzásának többi esetétől* (ilyen pl. a deliktum eszköze, produktuma, elkövetési tárgya). Elméletileg, de a joggyakorlatban is lényeges elhatárolás, hogy a bűncselekmény produktuma az elkövetési magatartás következtében jön létre (pl. hamis pénz), dologi formában megjelenő bevétele viszont azelőtt is létezett, csak azt az elkövető ennek következtében szerzi meg. Az egyes esetekörök között átfedések is lehetnek, így például a bűncselekmény bevétele más deliktum (nevezetesen a pénzmosás) elkövetési tárgyaként is elkobzás alá eshet.

4. RENDSZERTANI KÉRDÉSEK

Az egyes nemzeti jogok eltérnek abban a vonatkozásban, hogy az elkobzás egyes eseteit (pl. az elkövetésre felhasználni kívánt eszköztől való megfosztást) szankcióként vagy annak nem tekinthető pusztá biztonsági intézkedésként szabályozzák. A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyontárgyak elkobzása a jogintézmény jellegéből adódóan *csak szankcióként szabályozható*, mivel fogalmilag a jogrenddel szemben álló (és büntetőjogilag tényállásszerű) cselekmény elkövetését feltételezi.

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzására nemcsak büntetőjogi, hanem nem büntetőjogi szankciók keretei között is sor kerülhet.

Ezeket elsősorban olyan államok (pl. Olaszország, Anglia) alkalmazzák, amelyekben komoly jogi-kulturális hagyománya van a bűnözés elleni nem büntetőjogi fellépésnek. Az olasz szabályozás meglete egyébként azt is mutatja, hogy a nem büntetőjogi elkobzás elfogadása vonatkozásában a törésvonal nem az angolszász, illetve kontinentális államok között húzódik.

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyron vonatkozásában a nem büntetőjogi út előnye az, hogy így nemcsak a büntetőjog-ellenes cselekményből eredés ténye, hanem az alapul szolgáló deliktum elkövetése tekintetében is meg lehet elégedni az elkövetés valószínűségével. A büntetőjogi elkobzás alkalmazásának ugyanis minimum feltétele, hogy legalább egy – az eljárás alapjául szolgáló – bűncselekmény elkövetése teljes bizonyossággal megállapításra kerüljön. Ez az összefüggés egyébként mutatja azt is, hogy a büntetőjogi fellépés egyrészt nem minden esetben a bűnözés elleni küzdelem leghatékonyabb eszköze, másrészt viszont az állampolgárok számára más jogágakhoz képest többlet-garanciákat biztosít.

A csak büntetőjogi rendelkezések alkalmazása azonban nem jelenti azt, hogy az adott nemzeti szabályozás jóval kisebb területet fogna át, mint a büntetőjogon kívüli rendelkezésekkel operáló ország joga. Egyes államok ugyanis a büntetőjogban oldanak meg olyan problémákat, amiket más államok a nem büntetőjogi szabályozás terrénúrára hagynak. Az elkövetőn kívüli személy elleni elvonás a német jogban büntetőjogi, az olasz jogban pedig nem büntetőjogi intézkedés. A magyar vagyronelkobzás a bűnösségtől függetlenül is alkalmazható, ami az angol elvonásnál elképzelhetetlen, de ilyen esetekben lép be az utóbbi államban a nem büntetőjogi visszatérítés.

Azokon a jogrendszereken belül, amelyek a büntetőjogi szankciók különböző fajait ismerik, a bűncselekményből eredő vagyron elkobzása újabban már nem a büntetések, hanem más szankciók között kerül szabályozásra. Németországban

az elvonás (az elkobzás többi változatával együtt) lényegében a büntetőjogi szankciórendszer önálló elemét (harmadik pillérét) alkotja a büntetések és a javító- és biztonsági rendszabályok mellett. Hazánkban a Btk. 2001. CXXI. törvény általi módosítása óta a vagyonelkobzás a mellékbüntetések közül átkerült az intézkedések – a büntetésekkel szembeállított – kategóriájába.

Németországban az önálló csoportba sorolás oka az újrászabályozott és több addigi esetkört összefoglaló (I) elvonás vegyes jellegűnek, azaz annak a ténynek a felismerése volt, hogy a szankciónak bizonyos esetekben a büntetési, mások biztonsági, olykor pedig a helyreállító karaktere domináns. Hazánkban ezzel szemben a miniszteri indoklás pusztán a büntetési jelleg hiányára tekintettel helyezte át a vagyonelkobzást az intézkedések közé. Helyes álláspont szerint viszont a vagyonelkobzás hazai szabályozásának éppúgy vannak – pl. a bruttó elv alkalmazására tekintettel – büntetési elemi is, amelyek viszont nem akadályozzák meg a szankció az intézkedések (a hazai büntetőjogban igen heterogén) kategóriájába való besorolását.

5. ALKALMAZÁSI FELTÉTELEK ÉS HATÓKÖR

5.1. AZ ALAPUL SZOLGÁLÓ TÉNYÁLLÁSOK

Míg kezdetben a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzását csak bizonyos deliktumok esetén engedték meg (vagy éppen írták elő), addig a későbbiekben a nemzeti büntetőjog különös részének teljes spektrumára kiterjesztették azon deliktumok körét, amelyekből eredő bevétel elvonható. A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő elkobzás hatóköre tehát egyes bűncselekményekre irányadó szankcióból a büntetőjog általános részének jogintézményévé nőtte ki magát.

A fenti fejlődés mozgatórugója azon kriminálpolitikai megközelítés uralkodóvá válása, hogy – az igazságosság és a célszerűség alapvető jogállami értékének érvényesítése érdekében – ne legyen olyan büntetőjog-ellenes cselekmény, amelynek bevétele a szabályozás hézagossága folytán az elkövetőnél marad. Sem a tényállás fajtája, sem a deliktum *in abstracto* kis súlya, sem a bűncselekményből eredő polgári jogi igény felmerülésének lehetősége nem olyan tényezők, amelyek indokolhatnák az elkobzás alkalmazásának *ab ovo* kizárását.

5.2. ELKOBZÁS FELELŐSSÉGRE VONHATÓ ELKÖVETŐ HIÁNYÁBAN

Az egyes nemzeti jogok fejlődésének közös tendenciája, hogy (ma már) a büntetőjog-ellenes cselekmény bevétele általában attól függetlenül elvonják, hogy a cselekmény bűnös-e, az elkövető büntethető-e, vagy más okból felelősségre vonható-e. Ez a kontinentális államokban a büntetőjogi szabályozáson belül kivételes rendelkezések megalkotásával történik. Így pl. német és osztrák büntetőjogban lehetőség van elkobzásra, ha a büntetőjog-ellenes cselekmény elkövetője gyermekkorú, kóros elmeállapotú. Az angolszász államokban hasonló esetekben (pl. az elkövető személye nem ismert, nem büntethető vagy nem bűnös) a nem büntetőjogi elkobzás jogintézménye szolgál arra, hogy a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyont elkobozzák. A büntetőjogi elkobzást ugyanis – bizonyos szűk kivétellel (az elkövető megszökött) – csak felelősségre vonható elkövetőkkel szemben lehet(ett) alkalmazni. Fontos azonban annak kiemelése, hogy az elévülés mindegyik vizsgált külföldi jogban az elkobzás akadálya, vonatkozzon az a büntethetőség elévülésére, vagy az állam nem büntetőjogi elkobzás iránti igényére.

A hatályos hazai joghelyzet értékeléseként mindenképpen helyeselhető, hogy a vagyonelkobzás 2001-es szabályozása (az 1998-as eredeti megoldással szemben) biztosítja a büntethetőséget megszüntető okok, illetve bizonyos bűnösséget kizáró okok esetén a vagyonelkobzás elrendelését. A vagyonelkobzás és a büntethetőségi akadályrendszer kapcsolata tekintetében azonban a hatályos szabályozás bizonyos vonatkozásban túl szűk, más tekintetben pedig túl tág. Hiányosságnak tekinthető ugyanis, hogy a vagyonelkobzás csak gyermekkor és kóros elmeállapot esetén alkalmazható, míg pl. elvárhatóságot kizáró okok érvényesülése esetén nem. Túlás pedig az, hogy a hatályos szabályozás az állam vagyonelkobzási igényét minden esetben elévülhetetlennek tekinti.

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyonra kiterjedő elkobzás alkalmazását a Btk. szóhasználatában – a kényszergyógykezeléshez hasonlóan – „büntetendő” cselekményhez kellene kötni. Emellett rendelkezni kellene arról is, hogy a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzásának alkalmazhatósága – a cselekmény büntethetőségére megadott idő, de legalább öt év elteltével – elévül.

5.3. AZ ELKOBZOTT VAGYON

A nemzeti büntetőjogok közös vonása, hogy a büntetőjog-ellenes cselekmény bevétele nem a dolog, hanem lényegében a vagyon ennél tágabb fogalmához kötik. Ezzel biztosítják olyan előnyök (így pl. a bankszámla-követelések) elvonását is, amelyek dologi formában nem jelennek meg. A jogalkalmazási viták elkerülése végett több (pl. az angol és a magyar) jogrendszer a vagyon fogalmának bizonyos szegmenseit a büntetőtörvényben is értelmezi. A vagyon elkobzását lehetővé tevő szabályozás kialakítása a bűncselekmény bevétele tekintetében ma már nemcsak a vizsgált nemzeti jogok jellemzője, hanem egyértelmű jogharmonizációs kötelezettség is.

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzásának alapvető kérdése, hogy a szabályozás a nettó vagy a bruttó elvet alkalmazza. Az egyik esetben csak azt a vagyont vonjuk el, amellyel az elkövető gazdagodott, a másik esetben viszont azt is, amit a bűncselekménybe befektetett. Ha a vádlott 100 000 font/euró/forint értékben árul kábítószer, amit egyébként 25 000 fontért/euróért/forintért vásárolt, akkor a nettó elv alapján 75 000, a bruttó elv alkalmazása esetén 100 000 fontot/eurót/forintot vonnak el tőle.

Az európai államok nemzeti jogában alapvetően két megoldást alkalmaznak a bűncselekményből eredő bevétel elkobzására. Az egyik alapján a bűncselekményből eredő vagyontárgyat magát kobozzák el, a másik módszer alapján pedig az érintettet annak ellenértékének megfizetésére kötelezik. A nemzeti és nemzetközi fejlődés is egyértelműen igazolja, hogy mivel mindkét megoldásnak megvannak az előnyei és a hátrányai is, csak egymást kiegészítve képesek a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon hatékony elkobzására.

Ma is vannak ugyan olyan államok (pl. Spanyolország), amelyek csak az első megoldást alkalmazzák, de a nemzeti szabályozások nagy része (hatályos angol, a német és a magyar jog) már lehetővé teszi a bevételt képező vagyontárgynak és ellenértékének elkobzását is. Míg azonban a német és a magyar szabályozásban az ellenérték elkobzása képez szubszidiárius jogintézményt, addig az angol jogban – nem büntetőjogi jellegére tekintettel – a bevételt képező vagyontárgy elkobzása.

AZ ENSZ és az ET keretében született instrumentumok alapján a részes államoknak elegendő vagy a bevételt képező vagyontárgy vagy a bevétel ellenértékének elkobzását bevezetniük, bár az egyezmények természetesen nem zárják ki a két rendszer párhuzamos alkalmazását sem. Ezzel szemben az EU jogharmonizációs instrumentumai alapján bizonyos esetekben az államoknak

biztosítaniuk kell, hogy a bűncselekményből eredő vagyona vonatkozó jogalkotásuk legalább szubszidiáriusan tegye lehetővé az elkobzás alá eső érték fizetésére kötelezés alkalmazását.

5.4. AZ ÉRINTETT SZEMÉLY

Az egyes nemzeti szabályozásokban csak a későbbi periódusban jelentek meg olyan rendelkezések, amelyek lehetővé teszik a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő bevétel elkobzását akkor is, ha az eleve olyan személyek birtokába jut, akik nem minősülnek elkövetőnek. Míg az angol jog a büntetőjogon kívül biztosítja az ilyen vagyon elkobzását, addig a német és a magyar szabályozásban az elkobzás (ezen belül annak a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő változata) az egyetlen büntetőjogi szankció, amelyet olyan személlyel szemben is el lehet rendelni, aki még büntetőjog-ellenes cselekményt sem valósított meg. Egyébként éppen az ilyen rendelkezések alapján vált az elkobzás (és ezen belül annak a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő bevételre korlátozódó változata) a jogi személy elleni büntetőjogi szankcionálás hazánkban első, Németországban pedig egyetlen megjelenési formájává.

Ha a bűncselekményből dolgot szereznek, akkor az gyakran nem annak a személynek a tulajdonában áll, akinek a birtokából azt elvonják. Az ilyen dolgok elkobzása mindenképpen indokolt abban az esetben, ha a tulajdonos (pl. a kábítószer vásárlója) a dolgot (pl. a vételárként adott lovat) maga is a bűncselekményre tekintettel adta. Ezzel szemben nem indokolt a bűncselekmény folytán a sértett tulajdonából kikerült (pl. elloptott) dolgok elkobzása. Míg a vizsgált külföldi jogok lényegében a fenti helyes elvi alapokon (legalább részben) kifejezetten szabályozzák a kérdést, addig a hazai Btk. sajnálatos módon hallgat arról, hogy miképpen befolyásolja a vagyoneklobzást,

hogyan ki a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő dolgok tulajdonosa. Ez utóbbi jogalkotói mulasztás ráadásul oda vezetett, hogy a hazánkban uralkodó jogirodalmi álláspont – szerintem hibásan – mindkét esetben kizárja az olyan dolgok elkobzását, amelyek nem az elkövető tulajdonában állnak.

Javasolom ezért a hazai Btk.-ba egy olyan rendelkezés beiktatását, amely – a sértetti igény érvényesítésétől függetlenül – kizárja, hogy a vagyoneklobzás a sértett tulajdonából a bűncselekmény folytán kikerült dolgokra is kiterjedjen. A törvénynek tisztázni kellene azt is, hogy a szankció elrendelhető olyan dolgokra is, amelyek nem az elkövető tulajdonában állnak, ha a tulajdonos azokat a bűncselekmény elkövetésére tekintettel adta.

Egyes államok szabályozása lehetővé teszi azoknak a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyontárgyaknak az elkobzását is, amelyeket másra ruháztak át. Az ilyen szankció elrendelése alól azonban kifejezett kivételt képeznek azok a vagyontárgyak, amelyeket a másik személy jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett.

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyona kiterjedő elkobzás hazai szabályozásának azonban véleményem szerint tartalmaznia kell – külföldi mintára – legalább egy olyan méltányossági klauzulát, amely alapján az átruházott bevétel jóhiszemű, de ingyenes megszerzőjével szemben el lehet tekinteni a szankció alkalmazásától.

A nemzeti jogok különféle megoldásokat alkalmaznak büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyona hatékony elvonása és a sértett kártérítési igényének kielégítése közötti érdekkonfliktus feloldására. A skála egyik végpontján álló német szabályozás uralkodó értelmezése eleve kizárja a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyona elkobzását, ha a sértettnek kártérítési igénye támadhat. Míg az angol elvonás szabályozása szerint a bíróság

a szankció összegének meghatározása során figyelembe *vehető* a sértett kártérítési igényét, vagy pedig rendelkezhet úgy is, hogy a kártérítést az elvonás során beszedett összegből kell teljesíteni. A nemzetközi összehasonlításban a megfontolandó középutat jelenti hazai szabályozásunk, amely alapján a vagyonelkobzás nem rendelhető el arra a vagyonra, amely a büntetőeljárás során érvényesített polgári jogi igény fedezetül szolgál, egyébként pedig az elkövetőnek a sértettel szemben fennálló kártérítési kötelezettségéért az állam az elkobzott vagyon értékéig felel.

De lege ferenda azonban – angol mintára – hazánkban is az elkobzást kizáró okként tartom indokoltnak szabályozni azt az esetet, ha az elkövető a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő összeget (beleértve az állam elmaradt fiskális bevételeit is) az azzal károsodott sértettnek megfizette.

5.5. A BIZONYÍTÁSI KÖNNYÍTÉSEK

A bűncselekmény bevételeinek elkobzására irányuló rendelkezések alkalmazásánál nehéz – bizonyos esetekben csaknem lehetetlen – annak teljes bizonyosságát igazolni, hogy egy bizonyos vagyontárgy az adott (a büntetőeljárás alapjául szolgáló) bűncselekményből ered. Az ilyen bizonyítási nehézségek csökkentésének módszerei (pl. nyomozóhatóságok megerősítése, pénzmosás elleni fellépés) közül – a probléma súlyára tekintettel – az egyes államok nem tartják mellőzhetőnek a bizonyítási könnyítést tartalmazó szabályok megalkotását sem.

A vizsgált nemzeti jogok közül ugyan mindegyik alkalmaz a bűncselekményi eredettel kapcsolatos bizonyítási könnyítéseket, de azok elfogadottsága – a különböző jogi-kulturális beágyazottságra is tekintettel – igen eltérő. Míg ugyanis az angolszász jog háttere kifejezetten megkönnyíti az elkobzással

kapcsolatos bizonyítási könnyítések bevezetését, addig pl. a német jog néhány sajátossága éppenséggel megnehezíti ezek kodifikációját vagy alkalmazását.

A bizonyítási könnyítésekre vonatkozó jogharmonizáció igénye mindmáig túlnyomórészt *soft law* jellegű rendelkezésekben jelent meg. A bizonyítási könnyítések vonatkozásában elsőként az elkobzásról szóló új EU kerethatározat tervezete tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek az államokra ebben a vonatkozásban is jogharmonizációs kötelezettséget rónának.

A bizonyítási könnyítéseknek – abból a szempontból, hogy mennyiben távolodnak el a büntetőügyekben megszokott bizonyítás szabályaitól – különböző fokozatai vannak. A „legenyhébb” a *bizonyítás tárgykörének szűkítése*, amelynél csak azt kell bizonyítani, hogy a vagyon bűncselekményből ered, nem szükséges azt is, hogy pontosan melyik bűncselekményből származik. A rangsorban középen helyezkedik el a *bizonyítási standard csökkentése*, ami azt jelenti, hogy nem teljes bizonyosságát, csak nagyobb valószínűségét kell bizonyítani annak, hogy a vagyon bűncselekményből ered. A legradikálisabb megoldás a *bizonyítási teher megfordítása*, amelynél a terhelt teljes vagyonáról vagy meghatározott vagyontárgyról vélelmezhető, hogy bűncselekményből ered. A vagyon csak akkor nem kobozható el, ha ennek ellenkezőjét bizonyítják.

Amikor a jogirodalomban vagy jogpolitikai dokumentumokban a bizonyítási teher csökkentéséről, megkönnyítéséről vagy (egy kérdés vonatkozásában való) megosztásáról szólnak, akkor valójában (zavart keltően) a bizonyítási standard leszállítását tárgyalják. A bizonyítási teher ugyanis – a kifejezésből sejthető tartalommal szemben – fogalmilag nem kvantifikálható, megkönnyíteni legfeljebb a vagyontárgy bűncselekményből eredésével kapcsolatos bizonyítást lehet.

A bizonyítási könnyítések fenti fokozatainak kihasználtsága sem azonos az egyes nemzeti jogokban, hanem az angolszász és a kontinentális országok

között itt is eltérés van. Az angolszász jogok bátran és széles körben alkalmazzák a bizonyítási teher megfordítását, míg a kontinentális jogok közül azokban (így pl. a svájci vagy a magyar Btk.-ban), amelyek egyáltalán hajlandóak alkalmazni ilyen rendelkezést (mert pl. a német jog nem), ott ez sokkal kisebb körre szorul. A bizonyítási könnyítések fokozatai közötti különbség a nemzetközi jogharmonizáció során is megjelenik. Míg ugyanis a *soft law* jellegű rendelkezések a bizonyítási könnyítések igen radikális formáinak bevezetését is ajánlják az államok számára, addig a kötelező rendelkezések már csak a legenyhébb megoldások legszűkebb körben való alkalmazására irányulnak.

A bizonyítási könnyítések egyes fajtái egymással kombinálhatók, más esetekben azonban – tartalmi kapcsolódásukra tekintettel – a szigorúbb változat alkalmazása eleve szükségtelenné teszi az enyhébbét. A bizonyítás tárgykörének szűkítése és a bizonyítási standard csökkentése például egyidejűleg alkalmazható. Ezzel szemben, ha a jogszabály a vagyon bűncselekményből eredése vonatkozásában megfordítja a bizonyítás terhét, akkor ebben a vonatkozásban már nincs jelentősége a bizonyítási standard csökkentésének. Az ugyanis akkor juthat jelentőséghez, ha a bizonyítási teher a hatóságokon, nem pedig az érintetteken nyugszik.

6. ALAPJOGI KORLÁTOK

A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonását célzó szabályozások az újabb külföldi és hazai törvényhozások azon „termékei” közé tartoznak, amelyek a büntetőjog hagyományos jogállami felfogásával nem, vagy nehezen egyeztethetők össze. Erre reagálva a büntetőjog tudománynak először az alapjogi-dogmatika módszerével (elsősorban az alapjogi ítélkezést folytató fórumok esetjogát elemezve) tisztázni kell, hogy a büntetőjog-ellenes

cselekményből eredő vagyon elvonására törekvő szabályozási megoldások közül melyek vannak összhangban (és melyek ellentétesek) az alkotmányokban és nemzetközi egyezményekben biztosított emberi jogokkal. Csak ezt követően kerülhet sor arra, hogy de lege ferenda jogfilozófiai szemlélettel vizsgáljuk meg a pozitív jogi garanciák reformjának szükségességét, beleértve azok kibővítését, de bizonyos vonatkozásokban szűkítését is. Tanulmányomban – annak alcímével összhangban – azon emberi jogok fenti szempontú elemzésére helyezem a hangsúlyt, amelyek alkalmazása (védelmi köre) a büntetőjog, illetve a büntetés fogalmához kapcsolódik, de nem maradnak figyelmen kívül azok sem, amelyek a szankció jellegétől, illetve a szabályozás jogági elhelyezkedésétől függetlenül érvényesülnek.

6.1. A BŰNÖSSÉGI ELV

A német Alkotmányból levezethető bűnösségi elv a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlata alapján – többek között – akkor sérül, ha büntetésnek minősülő szankciót bűnösség hiányában alkalmaznak. A büntetési jelleget azonban a gyakorlat alapján materiális értelemben (azaz a törvényi besorolásától függetlenül) kell vizsgálni, különben a jogalkotó elleni védelem (a modern alkotmányosság lényege) semmivé válna. A tanulmány a vonatkozó határozatok alapján részletesen elemzi azokat a körülményeket, amelyek alapján a szankció, különösképpen az elvonás büntetési jellege megállapítható. Egyetértek azokkal a jogirodalmi nézetekkel, amelyek szerint a bruttó elvet követő német elvonás – az Alkotmánybíróság álláspontjával szemben – büntető jellegűnek tekinthető, így annak bűnösség hiányában történő alkalmazása alkotmányértő.

6.2. NULLA POENA SINE LEGE PRAEUIA

Nyilvánvalóan visszaható hatállyal rendelik el a büntetőjog-ellenes cselekmény bevételeének elkobzását, ha a szankciót – pl. az angol jog kifejezett törvényi rendelkezése alapján – olyan bűncselekményekre alkalmazzák, amelyeket az erre vonatkozó szabályozás hatálybalépése előtt követtek el. Az Emberi Jogok Európai Bizottságának *Taylor* ügyben hozott határozatával szemben viszont részemről azt is visszaható hatályú alkalmazásnak tekintem, ha a szankció olyan vagyonra is kiterjed, amelyet az elkövető a szabályozás hatálybalépése előtt elkövetett (de az adott elítélés alapjául nem szolgáló) bűncselekményből szerzett. Semmiképpen nem tekinthető viszont visszaható hatályú alkalmazásnak, ha a bűncselekmény elkövetése követi, az ellenértékként kapott összeg megszerzése azonban megelőzi, a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzásáról szóló szabályozás hatálybalépését.

Az elvonás az Emberi Jogok Európai Egyezménye szempontjából akkor nem alkalmazható visszaható hatállyal, ha büntetésnek minősül, amely kérdést az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága is a nemzeti jog szerinti kategorizálástól függetlenül dönti el. Az Emberi Jogok Európai Bírósága – a német Alkotmánybírósággal szemben – az elvonás büntetési jellegének megalapozásánál szerepet tulajdonít annak, hogy a szankció a bűncselekménybe befektetett összeg elvonására is kiterjed. Ezen felül a testület kimondta azt is, hogy a vélelmek alkalmazása következtében a legálisan szerzett vagyon elvonása akkor is hozzájárul a szankció büntetési jellegéhez, ha a szabályozás ilyen kihatása csak a hatékonyabb vagyonelvonás elősegítését, illetve a bizonyítás megkönnyítését szolgálja. Részemről – az Emberi Jogok Európai Bíróságával szemben – csak az olyan meg nem fizetés esetén irányadó szabadságvesztést tekintem az elvonás büntetési jellegét megalapozó tényezőnek, amely nem

pusztán a megfizetés kikényszerítését szolgálja, hanem kiállása mentesít a pénzösszeg megfizetése alól.

6.3. A MEGHATÁROZOTTSÁGI KÖVETELMÉNYEK

A német alkotmánybírószági gyakorlatban és az alkotmányjogi szakirodalomban uralkodó nézet szerint a törvényektől megkívánt meghatározottság mértéke attól (is) függ, hogy a szankció – természetesen itt is a törvényi kategorizálástól függetlenül – büntető jellegűnek tekintendő-e. Igenlő válasz esetén ugyanis a jogintézménynek a *nulla poena sine lege certa* elvnek kell megfelelnie, ellenkező esetben csak a jogállamiság általános elvéből eredő általában alacsonyabb mérce irányadó. A büntető és nem büntető jellegű szankciók felé támasztott alkotmányos meghatározottsági követelmények azonban felfogásom szerint nem feltétlenül térnek el egymástól, hiszen azok a szankció által korlátozott alapjogból is eredeztethetők.

Részemről *de lege ferenda* sem helyeselem a *nulla poena sine lege* elv – mint alkotmányos garancia – hatókörének kiterjesztését a büntetőjogi intézkedések összességére. Az ebből eredeztetett fokozott meghatározottsági követelmények érvényesítése ugyanis meglehetősen logikátlan lenne abban az esetben, ha hasonló jogkövetkezmény alkalmazására – akár más néven – a közigazgatási vagy polgári jog is lehetőséget ad vagy adhatna. Egy ilyen kiterjesztő felfogás nemcsak szükségtelenül nagylelkűnek tekintendő, de a büntetőjogi intézkedések kodifikálásától még inkább a közigazgatási vagy polgári jogba való „menekülésre” csábítja a jogalkotót, hiszen ott célját kevesebb garanciális akadály megsértésének kockázatával érhetné el.

A német Alkotmánybírószág a megfelelő meghatározottság hiányában semmisnek mondta ki a vagyoni büntetésre vonatkozó, de nem tartotta

alkotmányellenesnek a kiterjesztett elvonásra vonatkozó szabályozást. A két határozat szembeállításából azonban nem lehet arra következtetni, hogy az elkobzott vagyon bűncselekményből eredésének megkövetelése minden esetben elegendő a szankció meghatározottságához, hiszen a német Alkotmánybíróság elvonásról szóló határozata alacsonyabb meghatározottsági standardon alapult. Éppen ennyire kevésbé helyes az a konklúzió, hogy a német jogalkotó „ügyesen” kimenekült a fokozott garanciát nyújtó *nulla poena sine lege certa* elv hatálya alól, amikor megalkotta az elvonás – legalábbis a német Alkotmánybíróság szerint – nem büntető jellegű szankcióját, hiszen semmi nem utal arra, hogy az elvonás ne felelt volna meg akár a büntetésekre irányadó fokozott meghatározottsági követelménynek is.

6.4. AZ ÁRTATLANSÁG VÉLELME ÉS A TISZTESSÉGES ELJÁRÁS KÖVETELMÉNYE

Az ártatlanság vélelme egyik alapjogi fórum gyakorlata szerint sem akadályozza annak, hogy az elvonás összegének megállapításánál olyan bűncselekményeket is figyelembe vegyenek, amelyekre az elítélés nem terjedt ki. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint ennek indoka az, hogy a terheltet nem vádolják meg külön azoknak a bűncselekményeknek az elkövetésével, amelyek bevétele a szankció megállapítása során figyelembe veszik, a büntetéskiszabás szakaszára pedig a garancia nem terjed ki. Ezzel szemben a német Alkotmánybíróság szerint az ártatlanság vélelme azért nem alkalmazható, mert a kiterjesztett elvonás elrendelése nem írja elő a bűnösség bírói megállapítását, és nem jelent büntetést vagy büntetéshez hasonló jogkövetkezményt sem.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint a tisztességes eljárás követelménye alkalmazható az angol elvonás kiszabására, de nem sérül azáltal, hogy a szankciót a terheltre nézve hátrányos vélelmek alapján állapítják meg. A

jogalkotó ugyanis kivételt tehet a tisztességes eljárás elvéből levezethető azon alapjogi eredetű követelmény alól, hogy a vádnak kell viselnie a bizonyítás terhét. A kivételek megengedettségeinek megítélésénél különös jelentősége volt annak, hogy a vélelmek az érintett részvételével zajló bírói eljárásban megdönthetők legyenek, illetve azok alkalmazása ne legyen kötelező. Ezek azonban semmiképpen nem tekinthetők az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján megengedett vélelmek kimerítő, feltétlenül szükséges, vagy éppen elégséges szabályozási feltételeinek.

6.5. A TULAJDONHOZ VALÓ JOG

Az Emberi Jogok Európai Bírósága, illetve a német Alkotmánybíróság gyakorlata *autonóm* módon – azaz a nemzeti törvényalkotótól függetlenül – értelmezi az alkotmányban vagy az emberi jogi egyezményben szereplő tulajdon fogalmát. A két testület álláspontja megegyezik abban, hogy alapjogilag védett nemcsak bizonyos testi tárgyak polgári jogi értelemben vett tulajdona, hanem más – akár dologi, akár kötelmi jogi igényként jelentkező – konkrét vagyoni jog is. Míg azonban az Emberi Jogok Európai Bírósága elismeri, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye alkalmazható a törvényi szabályozás folytán felmerülő költségek, illetve – akár minimális értéket érintő – pénzbüntetések esetén, addig a *német Alkotmánybíróság* gyakorlata alapján az alkotmányos garancia nem jelenti a vagyon egészének védelmét, így a rendelkezés csak egészen kivételesen terjed ki a közhatalom által előírt fizetési kötelezettségekre. A német jogirodalomban tradicionálisan ismeretesek voltak olyan nézetek, amelyek alapján a jogellenesen szerzett vagyontárgyak eleve nem tartoznak a tulajdonhoz fűződő alkotmányos jog védelmi körébe (ez az ún. eljárásjogi tan). Az elmélet az újabb jogirodalomban heves kritikáknak van kitéve, amelyek közül a legerősebb és helytálló ellenvetés az, hogy a teória alapján a

törvényalkotó határozhatná meg – a bűncselekményi tényállások megalkotásával – a tulajdonhoz fűződő jog védelmi körét. A német Alkotmánybíróság elvonásról szóló döntése szerencsére – korábbi határozataiban tett megállapításaival ellentétben – nem alkalmazza az eljárásügyi tant, mivel a garancia védelmi körének meghatározásakor nem tartotta kifejezetten relevánsnak, hogy az adott vagyon megszerzése jogos vagy jogtalan volt.

A német Alkotmánybíróság azonban kizárja a tulajdonhoz való jog védelmi köréből a kábítószer eladóját, mivel – polgári jogi rendelkezésekre tekintettel – az nem szerez tulajdont a vevő által kifizetett pénz vonatkozásában. Ez a szűkítés azonban nem az eljárásügyi elméleten alapul, hanem azon, hogy a tulajdon alkotmányjogi védelme minden autonómiája ellenére nem szakadhat el teljesen a polgári jogi szabályozástól, hiszen – más alapjogokkal (pl. a véleményszabadsággal) ellentétben – a jog előtti állapotban nem is tételezhető. Ráadásul a fenti tétel összességében nem érinti a garancia alkalmazhatóságát, hiszen a „kizárás” csak a büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon megszerzőjének tulajdona vonatkozásában érvényesül, a kábítószer vevőjének tulajdonjoga (és ezzel garanciális védettségének *lehetősége*) megmarad az átadott vételár tekintetében.

Annak a kérdésnek a megítélésénél, hogy az elvonás arányosan korlátozza-e a tulajdon védelméhez fűződő alkotmányos jogot, alapvető jelentősége van a szankció céljának. Ebben a vonatkozásban fontosnak tartom azt a sokszor elhanyagolt összefüggést is, hogy minden cél csak annyiban kaphat szerepet a szabályozás arányosságának megítélésében, amennyire a törvényi szabályozásban kifejezésre jut(hatna). Így mivel a német és az angol szabályozás nem követeli meg a szankció alkalmazásához, hogy a vagyon további deliktumok elkövetésébe való „visszaforgatásának” célzatát is bizonyítsák, a

speciális prevenciónak kisebb jelentősége lehet az elvonás arányosságának megítélésénél.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerintem hibásan értékelt a tulajdonhoz való jog korlátozásának arányosságát alátámasztó tényezőként, hogy az elvonáshoz vezető eljárás tisztességes volt (annak során figyelembe vették a védelem jogait). Ha ugyanis a tulajdonhoz fűződő jogot az erre vonatkozó anyagi jogi szabályozás alapján aránytalanul korlátozzák, azon az eljárás tisztességessége már szemernyit sem segít.

A kiterjesztett elvonás alkotmányosságának vizsgálata során a német jogirodalomban a bizonyítási könnyítéseket is az arányossági vizsgálat körébe vonták. Méghozzá ezt olyan módon tették, hogy a tulajdonhoz való alkotmányos jogot kevésbé sérti egy olyan szabályozás, amely a teljes bizonyossággal bűncselekményből eredő vagyon elkobzását írja elő, mint az, amelyik megelégszik ennek valószínűségével. Sőt a megállapításokból arra is lehet következtetni, hogy a nem büntetőjogi elkobzáshoz képest a büntetőjogi változat kedvezőbben bírálendő el az arányosság szempontjából, mivel annak alkalmazásánál legalább sor kerül a bűncselekmény elkövetésének teljes bizonyossággal való megállapítására.